

Пилипенко К. А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри організації обліку та аудиту
Полтавська державна аграрна академія

ПРОДОВОЛЬЧА ТА ФІНАНСОВО- ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Метою функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства є виробництво та забезпечення власною сировиною (насіння та посадковий матеріал, органічні добрива, поточними біологічними активами, продуктами харчування тощо) та сільськогосподарською продукцією з метою забезпечення продуктами харчування населення держави зокрема. Сільськогосподарська сировина є основною складовою для забезпечення безперебійного виробництва як в сільському господарстві так і в промисловості.

В свою чергу їх наявність та ефективне використання визначає фінансово-економічну стійкість підприємств та безпосередньо впливає на продовольчу безпеку.

Фінансова стійкість підприємства – це комплексна, багатофакторна категорія, що відображає відтворювальний процес і перебуває під впливом різноманітних фінансово-економічних процесів. Комплексність категорії фінансової стійкості полягає у відображенні в ній рівня фінансового стану та фінансових результатів діяльності підприємства, його здатності виконувати свої зобов'язання та забезпечувати подальший розвиток при збереженні кредито- та платоспроможності і відносній незалежності від змін внутрішніх і зовнішніх чинників [1].

Фінансова стійкість підприємства є однією з головних умов життєдіяльності, розвитку й забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства. Саме фінансова стійкість підприємства характеризує ефективність операційного, фінансового та інвестиційного розвитку, містить необхідну інформацію для інвесторів, а також відображає здатність підприємства відповідати за своїми боргами і зобов'язаннями.

Доцільно одразу розмежувати сутність понять «економічна стійкість» та «фінансова стійкість» [2, с. 33].

Економічна стійкість – це комплексне поняття, що пов'язане зі здатністю зберігати цілісність та рівновагу в умовах негативних та позитивних впливів різноманітних внутрішніх і зовнішніх факторів завдяки ефективному використанню ресурсів підприємства. Є недоцільним зведення економічної стійкості лише до фінансової стійкості, оскільки вона включає такі вагомі фактори впливу на господарюючий суб'єкт, як ділова активність та стійкість персоналу.

У вітчизняній та закордонній практиці немає єдиного трактування поняття «фінансова стійкість підприємства». Варто зазначити, що більшість наукових поглядів спирається на ототожнення або споріднення понять «фінансовий стан», «фінансова рівновага», «фінансова стабільність» та «фінансова стійкість» [3, с. 218–223].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблемами вивчення продовольчої та фінансово-економічної безпеки в різний час займалися і займаються такі українські вчені та практики як Т. Г. Камінська, О. В. Ареф'єва, М. М. Ігнатенко, М. Й. Малік, С. В. Оборська, Є. Г. Попкова, Ю. М. Тютюнник, П. Т. Саблук, А. М. Шиш, Л. С. Шатковська, Г. В. Савицька, З. Є. Шершньова та інші. У своїх наукових працях вони розглядають проблеми забезпечення економічної стійкості підприємств та можливості оцінки даної економічної категорії, існуючі методологічні підходи та інструментарій їх використання. Проте дискусійним залишається питання формування економічної стійкості як запоруки продовольчої безпеки в системі менеджменту аграрних підприємств.

Нами було проаналізовано та узагальнено принципи фінансової стійкості на наведені рис. 1.

Фінансова стійкість як одна з найважливіших складових стратегічної стійкості підприємства має відображати у своїх визначальних характеристиках такі положення:

– датність підприємства зберігати свою цілісність, незалежність, досягати місії та поставлених цілей, функціонувати в заданому режимі при різних внутрішніх і зовнішніх впливах, забезпечувати гармонічний розвиток підприємства;

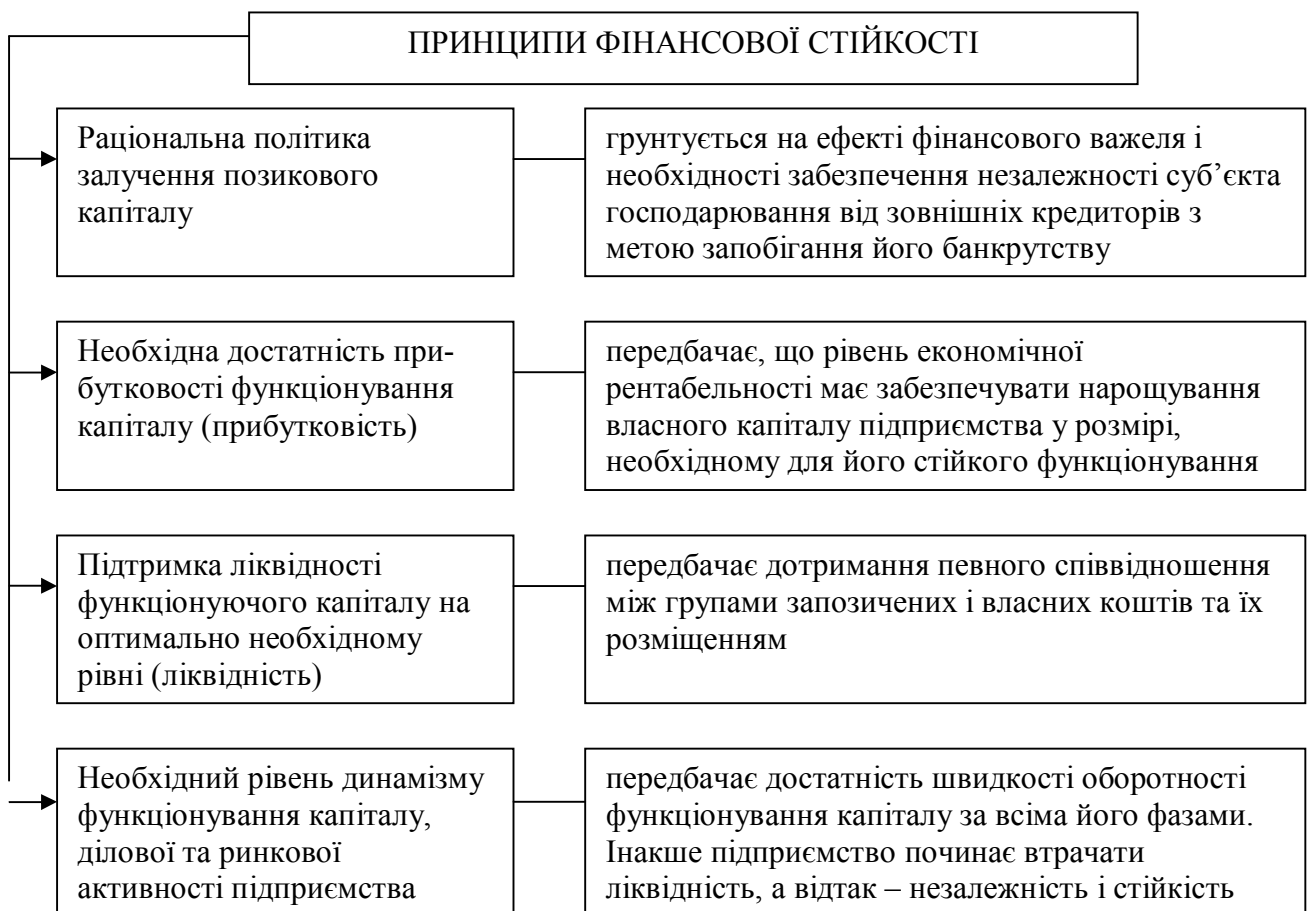

Рис. 1. Принципи фінансової стійкості

– здатність фінансової системи підприємства не відхилятися від свого стану (статичного або динамічного) при різних внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих впливах за рахунок ефективного формування і використання фінансових механізмів;

– здатність підприємства створювати, розвивати та зберігати довгий час конкурентні переваги на конкретному ринку покупця в умовах прискореного науково-технічного та технологічного прогресу.

Фінансова стійкість підприємства є однією з найважливіших характеристик його фінансового стану, що формується у процесі виробничої та фінансово-інвестиційної діяльності. Аналіз факторів, що впливають на фінансову стійкість підприємства, дає змогу визначити рівень фінансового ризику, що пов'язаний із формуванням структури джерел капіталу, а, відповідно, і міру стабільності фінансової бази розвитку підприємства на перспективу.

Для управління окремими із цих факторів, посилення чи послаблення впливу на фінансову стійкість підприємства їх можна об'єднати в групи (табл. 1).

Фінансові кризи різних рівнів генерують значну кількість факторів, які впливають на фінансову стійкість підприємства, що ускладнює їх систематизацію та класифікацію.

Таблиця 1

Класифікація факторів, що впливають на фінансову стійкість підприємства

Прізвище автора	Групи факторів (чинників)
М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька [4, с. 323]	– чинники першого рівня (базові) – чинники другого рівня (похідні): зовнішні, внутрішні; – чинники третього рівня (деталізуючі
І.О. Бланк [5, с. 477])– чинники, що пов'язані з операційною діяльністю; – чинники, що пов'язані з інвестиційною діяльністю; – чинники, що пов'язані з фінансовою діяльністю
В.І. Оспішев, І.В. Нагорна [6, с. 367–368]	– економічні; – соціально-політичні; – фінансові; – демографічні; – науково-технічний прогрес
В.В. Хачатрян, Л.С. Усова [7, с. 155]	– зовнішні (міжнародні, національні, ринкові); – внутрішні (якісні; кількісні)
Є.В. Мних, Н.С. Барабаш [8, с. 98]	– за місцем виникнення; – за масштабом впливу; – за структурою; – за можливістю прогнозування; – за важливістю результату; – за ступенем впливу на діяльність підприємства; – за часом; – за ймовірністю реалізації

Аналізуючи усі наведені групи факторів впливу на фінансову стійкість підприємства, можна дійти висновку, що фінансова стійкість підприємства залежить від ефективного управління фінансовими ресурсами і визна- чається

оптимальною структурою активів, співвідношенням власних і позикових коштів, співвідношенням активів та джерел їх фінансування, від обраної стратегії діяльності та управління, галузі господарювання підприємства, стадії його життєвого циклу, а також від загального рівня економічного розвитку країни.

Усі показники, що характеризують фінансову стійкість, можна розділити на абсолютні та відносні (рис. 2).

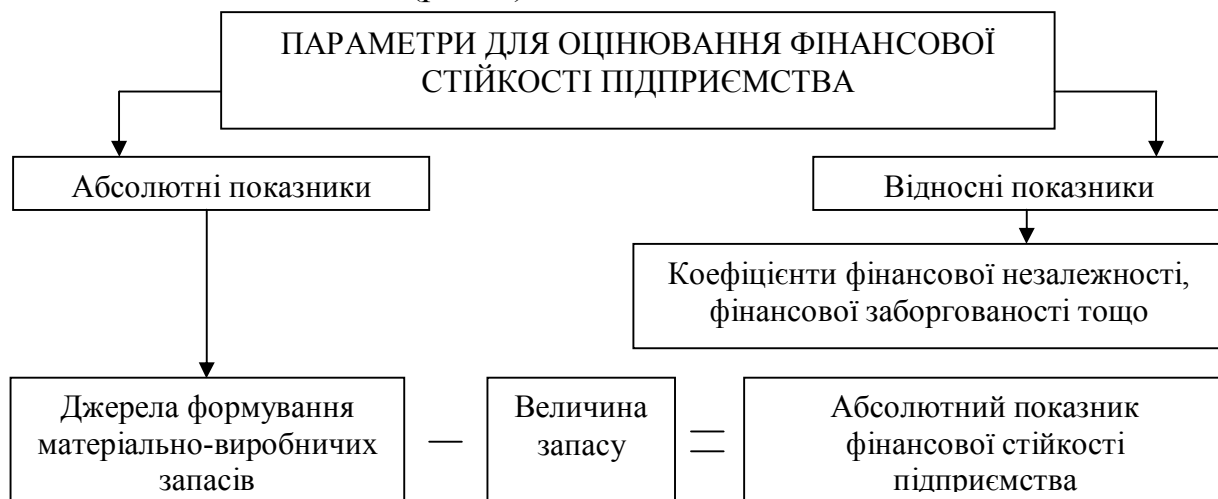

Рис. 2. Показники, що характеризують фінансову стійкість підприємства

В обліково-аналітичній практиці розроблено систему фінансово-економічних коефіцієнтів, які відображають різні аспекти структури активів і пасивів балансу, характеризуючи фінансову стійкість підприємства. За змістом та інформаційним забезпеченням розрахунку відносні показники оцінювання фінансової стійкості доцільно поділити на три групи:

- показники структури джерел формування капіталу – характеризують співвідношення між розділами і статтями пасиву балансу;
- показники стану оборотних активів – характеризують співвідношення між розділами і статтями активу і пасиву балансу;
- показники стану основного капіталу – характеризують співвідношення між розділами і статтями активу балансу [9].

Розрахунок фінансових коефіцієнтів здійснюється визначенням певних співвідношень між розділами або групами статей балансу. Серед цих коефіцієнтів одним з основних є коефіцієнт фінансової незалежності або автономії (K_a). Він показує, яку частку займає власний капітал у валюті балансу. Чим вище його значення, тим меншою є залежність підприємства від довгострокових і поточних зобов'язань. Мінімально достатнім значенням цього коефіцієнта вважається $K_a > 0,5$. Тоді кредитори можуть бути впевнені в тому, що весь позиковий капітал може бути компенсований власністю підприємства.

Протилежним за змістом до коефіцієнта фінансової незалежності (автономії) є коефіцієнт фінансової залежності ($K_{фз}$), який визначається відношенням позикового капіталу до валюти балансу. Його нормативне значення становить: $K_{фз} < 0,5$.

Найбільш наочно стан залежності підприємства від зобов'язань і

забезпечень відображає коефіцієнт фінансового ризику ($K_{фр}$), який визначається відношенням позикового капіталу підприємства до власного капіталу. Для нього загальноприйняте нормативне значення становить: $K_{фр} < 1$. Якщо значення $K_{фр} > 1$ і продовжує зростати, збільшується критична залежність підприємства від зовнішніх запозичень, що негативно впливає на його фінансову стійкість.

За даними фінансової звітності підприємств (нами було обрано СТОВ «Вітчизна» Карлівського району Полтавської області), а саме інформацією форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» нами було проведено розрахунок відносних показників оцінювання фінансової стійкості СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

**Відносні показники оцінювання фінансової стійкості
СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр. (станом на кінець року)**

Показник	Нормативне значення (оптимальна динаміка)	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+;-) 2016 р. від 2014 р.
Показники структури джерел формування капіталу					
Коефіцієнт фінансової автономії	$\geq 0,5$	0,873	0,846	0,790	-0,083
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	$< 0,5$	0,127	0,154	0,210	+0,083
Коефіцієнт фінансового ризику	< 1	0,145	0,182	0,266	+0,121
Коефіцієнт фінансової стабільності	≥ 1	6,9	5,5	3,8	-3,1
Коефіцієнт довгострокових зобов'язань і забезпечень	зниження	0,709	0,832	0,201	-0,508
Коефіцієнт поточних зобов'язань і забезпечень	підвищення	0,291	0,168	0,799	+0,508
Показники стану оборотних активів					
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	$> 0,1$	0,310	0,324	0,316	+0,006
Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами	$\geq 0,1$	0,681	0,639	0,542	-0,139
Коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами	$\geq 0,5$	0,781	0,721	0,640	-0,141
Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів	підвищення	0,141	0,018	0,035	-0,106
Показники стану основного капіталу					
Коефіцієнт майна виробничого призначення	підвищення	0,949	0,952	0,930	-0,019
Коефіцієнт реальної вартості основних засобів	підвищення	0,466	0,454	0,423	-0,043
Коефіцієнт нагромадження амортизації	зниження	0,407	0,376	0,388	-0,019
Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів	підвищення	0,660	0,748	0,850	+0,190

Коефіцієнт фінансової автономії (табл. 2) характеризує частку власного капіталу в загальній вартості капіталу підприємства. У СТОВ «Вітчизна» значення цього коефіцієнта знизилося упродовж періоду дослідження (2014 р. – 0,873, 2016 р. – 0,790), але перевищує нормативний рівень ($\geq 0,5$). Це свідчить про те, що ризик кредиторів (банків, інвесторів, постачальників) є мінімальним, оскільки підприємство може всі свої зобов'язання покрити за рахунок власних джерел фінансування.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу характеризує частку зобов'язань і забезпечень у валюті балансу. У 2016 р. його значення становило 0,210, що на 0,083 більше порівняно з 2014 р. (0,127). Відповідність фактичних значень цього коефіцієнта нормативному значенню ($< 0,5$) свідчить про незначний рівень залежності підприємства від банків, інвесторів та кредиторів.

На високий рівень фінансової стійкості СТОВ «Вітчизна» вказують також значення коефіцієнтів фінансового ризику та фінансової стабільності. Так, власний капітал перевищував позиковий капітал у 2016 р. у 3,8 раза.

Значення коефіцієнтів довгострокових та поточних зобов'язань і забезпечень відображають частку відповідних зобов'язань у позиковому капіталі. За даними табл. 1 у 2014-2015 рр. спостерігалось стабільне перевищення довгострокових зобов'язань над поточними зобов'язаннями, а в 2016 р. структура зобов'язань кардинально змінилася у зв'язку з появою в складі поточних зобов'язань короткострокових кредитів банків та інших поточних зобов'язань.

Показники стану оборотних активів характеризують забезпеченість підприємства власними оборотними коштами. Так, коефіцієнт маневреності власного капіталу визначає частку власного капіталу, що вкладено в оборотні активи. На підприємстві значення цього коефіцієнта залишаються стабільними та відповідають нормативному ($> 0,1$).

Коефіцієнт забезпеченості оборотних активів власними оборотними коштами характеризує частку оборотних активів, сформованих за рахунок власних фінансових ресурсів, а коефіцієнт забезпеченості запасів власними оборотними коштами – рівень достатності власних оборотних коштів для формування запасів. На кінець 2016 р. у структурі оборотних активів власні фінансові ресурси становили 54,2 % (проти 68,1 % у 2014 р.), а на 1 грн запасів припадало близько 0,64 грн власних оборотних коштів (проти 0,78 грн у 2014 р.). Отже, за цими показниками підприємство зберігає високий рівень фінансової стійкості, але з негативною динамікою.

Коефіцієнт маневреності власних оборотних коштів відображає частку грошей та їх еквівалентів у загальній величині власних оборотних коштів. У 2014 р. частка грошових коштів у власних оборотних коштах становила 14,1 %, а зниження її в 2015-2016 рр. до 1,8 і 3,5 % свідчить про незадовільну ситуацію щодо забезпеченості високоліквідними активами.

Значення коефіцієнтів майна виробничого призначення та реальної вартості основних засобів залишаються відносно стабільними, тому з погляду забезпеченості активами основної виробничо-господарської діяльності

підприємство зберігає високий рівень фінансової стійкості.

Значення коефіцієнта нагромадження амортизації зменшилося з 0,407 у 2014 р. до 0,388 у 2016 р., що дозволяє зробити висновок про незначне поліпшення функціонального стану основних засобів.

Коефіцієнт співвідношення оборотних і необоротних активів збільшився з 0,660 у 2014 р. до 0,850 у 2016 р., що пояснюється випереджальним зростанням оборотних активів.

На рис. 3 відображено динаміку основних показників оцінювання фінансової стійкості підприємства за 2014-2016 рр.

За інформацією табл. 3 визначимо вплив факторів на зміну коефіцієнта фінансової автономії, використавши для розрахунків спосіб ланцюгових підстановок.

Модель факторного аналізу коефіцієнта фінансової автономії:

$$K\Phi A = \frac{BK}{\Pi} \quad (1)$$

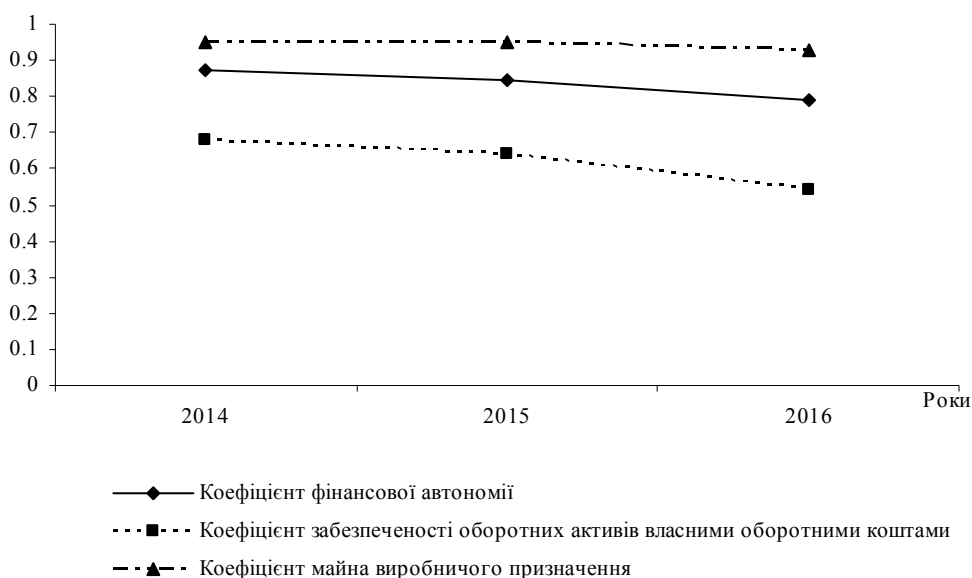

Рис. 3. Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості у СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр. (станом на кінець року)

Таблиця 3

Вихідна інформація для факторного аналізу коефіцієнта фінансової автономії у СТОВ «Вітчизна» за 2015-2016 рр. (станом на кінець року)

Показник	Умовне позначення	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
Джерела формування капіталу (пасиви), тис. грн	П	41001	48777	+7776	+19,0
Власний капітал, тис. грн	БК	34675	38519	+3844	+11,1
Коефіцієнт фінансової автономії	КФА	0,846	0,790	-0,056	-6,6

За даними табл. 2 розраховується умовне значення коефіцієнта фінансової автономії:

$$КФА_{ум} = \frac{BK_1}{\Pi_0}; \quad (2)$$

$$КФА_{ум} = \frac{38519}{41001} = 0,939.$$

Загальна зміна (+,-) коефіцієнта фінансової автономії в 2016 р. порівняно з 2015 р.:

$$\Delta КФА = КФА_1 - КФА_0; \quad (3)$$

$$\Delta КФА = 0,790 - 0,846 = -0,056,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) власного капіталу:

$$\Delta КФА_{БК} = КФА_{ум} - КФА_0; \quad (4)$$

$$\Delta КЗЛ_{ОА} = 0,939 - 0,846 = +0,093;$$

2) джерел формування капіталу (пасивів):

$$\Delta КФА_{П} = КФА_1 - КФА_{ум}; \quad (5)$$

$$\Delta КФА_{П} = 0,790 - 0,939 = -0,149.$$

Отже, зниження коефіцієнта фінансової автономії з 0,846 у 2014 р. до 0,790 у 2016 р., тобто на 0,056, або 6,6 %, відбулось під впливом таких факторів. За рахунок збільшення власного капіталу на 3844 тис. грн (11,1 %) коефіцієнт фінансової автономії зріс на 0,093. Водночас у результаті збільшення загальної величини джерел формування капіталу (пасивів) на 7776 тис. грн, що становить 19,0 %, коефіцієнт фінансової автономії знизився на 0,149.

Таким чином, загальне незначне зниження коефіцієнта фінансової автономії пояснюється випереджальним зростанням джерел формування капіталу в цілому (на 19,0 %) порівняно зі зростанням власного капіталу (на 11,1 %).

Для підтримання належного рівня фінансової незалежності СТОВ «Вітчизна» необхідно, перш за все, звернути увагу на збільшення власного оборотного капіталу за рахунок випереджального зростання власного капіталу порівняно з необоротними активами підприємства, що можливо шляхом:

- залучення додаткових внесків учасників товариства;
- проведення дооцінки майна, що може допомогти під час залучення коштів інвесторів;
- збільшення величини нерозподіленого прибутку, що позитивно вплине як на фінансову незалежність підприємства, так і на фінансовий стан у цілому.

Абсолютні значення і тенденції зміни відносних показників оцінювання фінансової стійкості мають, як правило, різнопланове тлумачення. Тобто, якщо за одними коефіцієнтами підприємство вважається фінансово стійким, то за іншими критеріями може бути протилежний висновок. Із метою визначення типу фінансової стійкості підприємства використовується методика, що базується на розрахунку системи абсолютних показників забезпеченості запасів джерелами їх формування. Тип фінансової стійкості підприємства визначається за даними форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» (табл. 4).

Вихідна інформація для визначення типу фінансової стійкості підприємства [10]

Показник	Умовне позначення	Порядок розрахунку за даними форми № 1 (рядки)
Власні оборотні кошти	$V_{ок}$	1495–1095
Довгострокові кредити банків	D_k	1510
Короткострокові кредити банків	K_k	1600
Запаси і поточні біологічні активи	Z	1100+1110

Після формування вихідної інформації наступним етапом є розрахунок показників, які характеризують наявність відповідних джерел формування запасів:

1. Наявність власних оборотних коштів для формування запасів:

$$H_v = V_{ок} \quad (6)$$

2. Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів – дорівнює сумі попереднього показника та довгострокових кредитів:

$$H_{вд} = H_v + D_k = V_{ок} + D_k \quad (7)$$

3. Наявність загальної величини джерел формування запасів (власних оборотних коштів, довгострокових і короткострокових кредитів банків) – дорівнює сумі попереднього показника та короткострокових кредитів:

$$H_{вдк} = H_{вд} + K_k = V_{ок} + D_k + K_k \quad (8)$$

Після обчислення вище наведених показників розраховуються показники забезпеченості запасів відповідними джерелами їх формування:

1. Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів:

$$Z_v = H_v - Z = V_{ок} - Z \quad (9)$$

2. Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів:

$$Z_{вд} = H_{вд} - Z = (V_{ок} + D_k) - Z \quad (10)$$

3. Надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів:

$$Z_{вдк} = H_{вдк} - Z = (V_{ок} + D_k + K_k) - Z \quad (11)$$

Розрахунок трьох показників забезпеченості запасів відповідними джерелами їх формування (Z_v , $Z_{вд}$, $Z_{вдк}$) дає змогу класифікувати типи фінансової стійкості підприємства.

Абсолютна фінансова стійкість – власні оборотні кошти повністю покривають запаси; задається умовами:

$$\left\{ \begin{array}{l} Z_v \geq 0; \\ Z_{вд} \geq 0; \\ Z_{вдк} \geq 0. \end{array} \right. \quad (12)$$

Нормально стійкий фінансовий стан – запаси покриваються власними оборотними коштами і довгостроковими кредитами банків; задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} \geq 0; \\ Z_{ВДК} \geq 0. \end{cases} \quad (13)$$

Нестійкий фінансовий стан – запаси покриваються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових і короткострокових кредитів, тобто за рахунок усіх джерел формування запасів; задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} < 0; \\ Z_{ВДК} \geq 0. \end{cases} \quad (14)$$

Кризовий фінансовий стан – запаси не покриваються джерелами їх формування, задається умовами:

$$\begin{cases} Z_B < 0; \\ Z_{ВД} < 0; \\ Z_{ВДК} < 0. \end{cases} \quad (15)$$

Завершальним етапом є розрахунок показників, які характеризують динаміку фінансового стану підприємства:

1. Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування – визначається відношенням показника наявності відповідних джерел формування (що залежить від типу фінансової стійкості) до величини запасів.

2. Надлишок (+), нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн запасів, грн – визначається відношенням надлишку (+), нестачі (-) відповідних джерел формування (що залежить від типу фінансової стійкості) до величини запасів.

Використовуючи інформацію форми № 1 «Баланс (Звіт про фінансовий стан)», ми визначимо та проаналізуємо тип фінансової стійкості СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр. (табл. 5).

За результатами проведених розрахунків із визначення типу фінансової стійкості підприємства (табл. 5) у 2016 р. порівняно з 2014 р. власні оборотні кошти збільшилися на 4022 тис. грн, а запаси і поточні біологічні активи – на 8583 тис. грн. Сума довгострокових кредитів банків зменшилася на 635 тис. грн. Короткострокові кредити підприємство в 2014-2015 рр. не використовувало, а в 2016 р. їх сума становила 4698 тис. грн.

Підсумком відповідної динаміки показників стало збільшення нестачі власних оборотних коштів для формування запасів з 2286 тис. грн у 2014 р. до 6847 тис. грн у 2016 р. Використання підприємством у своїй діяльності довгострокових кредитів банку у 2014-2015 рр. забезпечило повне покриття запасів і поточних біологічних активів, що є ознакою нормально стійкого фінансового стану. Натомість у 2016 р. використання довгострокових і короткострокових кредитів банків не покрило нестачу власних оборотних коштів, що свідчить про кризовий тип фінансової стійкості.

**Визначення і аналіз типу фінансової стійкості СТОВ «Вітчизна»
за 2014-2016 рр. (станом на кінець року), тис. грн**

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+;-) 2016 р. від 2014 р.
Власні оборотні кошти	8135	11219	12157	+4022
Довгострокові кредити банків	2700	5265	2065	-635
Короткострокові кредити банків	-	-	4698	+4698
Запаси і поточні біологічні активи	10421	15563	19004	+8583
Наявність власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	10835	16484	14222	+3387
Загальна величина джерел формування запасів	10835	16484	18920	+8085
Нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів	-2286	-4344	-6847	-4561
Надлишок (+), нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових кредитів банків для формування запасів	+414	+921	-4782	-5196
Надлишок (+), нестача (-) загальної величини джерел формування запасів	+414	+921	-84	-498
Тип фінансової стійкості	нормально стійкий фінансовий стан	нормально стійкий фінансовий стан	кризовий фінансовий стан	×
Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування	1,040	1,059	0,996	×
Надлишок (+), нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн запасів, грн	+0,04	+0,06	-0,01	×

Умовою забезпечення стабільності функціонування підприємства є випереджальне зростання власних оборотних коштів порівняно зі зростанням запасів.

Для підвищення рівня продовольчої і фінансової-економічної безпеки та незалежності підприємства необхідно, перш за все, звернути увагу на збільшення власного капіталу та зменшення позикового капіталу. Оптимізувати структуру капіталу СТОВ «Вітчизна» можливо декількома способами:

- залучити додаткові внески учасників товариства;
- провести дооцінку майна, що може допомогти при залученні коштів інвесторів;
- збільшити власні оборотні кошти за рахунок прибуткової господарської діяльності;
- зменшити непокритий збиток, забезпечити одержання чистого прибутку, що позитивно вплине як на фінансову незалежність підприємства, так і на фінансовий стан у цілому;
- дотримуватися залишків запасів у відповідності до визначених нормативів, провести реалізацію товарно-матеріальних цінностей, які не

використовуються у виробництві.

Фінансово-економічні коефіцієнти та абсолютні показники типу фінансової стійкості визначаються за інформацією бухгалтерського балансу і характеризують фінансову стабільність підприємства з позиції насамперед співвідношення між власними і позиковими фінансовими ресурсами. Поряд із цим, оцінювання фінансової стійкості передбачає аналіз факторів формування показників, які характеризують стабільність функціонування підприємства з точки зору забезпечення прибутковості операційної діяльності. Серед цих показників чільне місце належить порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості, розрахунок яких проводиться за інформацією форми № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)» (табл. 6).

Таблиця 6

Вихідна інформація для розрахунку порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості [10]

Показник	Умовне позначення	Порядок розрахунку за даними форми № 2 (рядки)
Операційний дохід	ОД	2000+2120
Операційні витрати	ОВ	2050+2130+2150+2180
у тому числі:		
змінні витрати	ЗВ	2050×((2500+2505+2510)÷2550)+2180
постійні витрати	ПВ	2050×((2515+2520)÷2550)+2130+2150
Маржинальний дохід	МД	ОД – ЗВ
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	П	2190 (2195)

Показник порогу рентабельності визначається за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{КМД}, \quad (16)$$

де ПР – поріг рентабельності, тис. грн;

ПВ – постійні витрати, тис. грн;

КМД – частка (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході:

$$КМД = МД \div ОД. \quad (17)$$

Поріг рентабельності – це вартісний показник, який характеризує суму операційного доходу, що забезпечує повне покриття операційних витрат, тобто беззбитковість операційної діяльності підприємства.

Чим менша величина порогу рентабельності, тим більш фінансово стійким є підприємство. Проте в умовах суттєвого зростання операційного доходу в більшості випадків одночасно зростають і операційні витрати, а значить і поріг рентабельності. Тому важливо забезпечити перевищення темпу приросту операційного доходу над темпом приросту порогу рентабельності, в результаті чого відбуватиметься зниження частки порогу рентабельності в операційному доході. Це означатиме, що більша частка операційного доходу працюватиме не на покриття операційних витрат, на одержання прибутку від операційної діяльності.

Показник запасу фінансової стійкості визначається за формулою:

$$ЗФС = \frac{ОД - ПР}{ОД}, \quad (18)$$

де ЗФС – запас фінансової стійкості, %;

ОД – операційний дохід, тис. грн;

ПР – поріг рентабельності, тис. грн.

Запас фінансової стійкості – це відносний показник, який характеризує максимально допустимий відсоток зменшення фактичного операційного доходу доти, доки операційна діяльність залишається беззбитковою. Чим вище значення запасу фінансової стійкості, тим більш фінансово стійким є підприємство з погляду забезпечення прибутковості операційної діяльності, тим менший ризик настання збитковості [11].

Розрахунок показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості у СТОВ «Вітчизна» проведено в табл. 7.

Таблиця 7

Показники порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості у СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр.

Показник	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Відхилення (+;-) 2016 р. від 2014 р.	
				абсолютне	відносне, %
Операційний дохід, тис. грн	25194	35188	42116	+16922	+67,2
Операційні витрати, тис. грн	20828	26129	36803	+15975	+76,7
у тому числі:					
а) змінні витрати	16670	18747	25069	+8399	+50,4
б) постійні витрати	4158	7382	11734	+7576	у 2,8 р. б.
Прибуток від операційної діяльності, тис. грн	4366	9059	5313	+947	+21,7
Маржинальний дохід, тис. грн	8524	16441	17047	+8523	у 2,0 р. б.
Частка (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході	0,338	0,467	0,405	+0,067	+19,8
Поріг рентабельності, тис. грн	12302	15807	28973	+16671	у 2,4 р. б.
Частка порогу рентабельності в операційному доході, %	48,8	44,9	68,8	+20,0	×
Зона фінансової стійкості, тис. грн	12892	19381	13143	+251	+1,9
Запас фінансової стійкості, %	51,2	55,1	31,2	-20,0	×

Як свідчать результати розрахунків у табл. 7, у СТОВ «Вітчизна» в 2016 р. порівняно з 2014 р. відбулося збільшення операційного доходу (на 16922 тис. грн, або 67,2 %) та операційних витрат (на 15975 тис. грн, або 76,7 %). У складі операційних витрат змінні витрати зросли на 8399 тис. грн (50,4 %), а постійні – на 7576 тис. грн (у 2,8 раза). У результаті прибуток від операційної діяльності збільшився на 947 тис. грн, або 21,7 %.

Негативним з погляду динаміки фінансової стійкості є збільшення абсолютного показника порогу рентабельності на 16671 тис. грн (у 2,4 раза) та підвищення його частки в операційному доході з 48,8 до 68,8 % (на 20,0 в. п.). Це означає, що в 2014 р. для покриття операційних витрат використовувалася сума операційного доходу, що становила 48,8 % від фактичного доходу, а в 2016 р. – відповідно 68,8 %.

Запас фінансової стійкості знизився з 51,2 % у 2014 р. і 55,1 % у 2015 р. до 31,2 % у 2016 р. Проте рівень даного показника упродовж періоду дослідження залишався високим і свідчив про стабільність роботи підприємства за критерієм забезпечення прибутковості операційної діяльності.

Динаміку показників операційного доходу, операційних витрат та прибутку від операційної діяльності в СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр. наведено на рис. 4.

Наступні дослідження мають бути спрямовані на з'ясування характеру впливу факторів на зміну показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості.

Модель факторного аналізу показника порогу рентабельності:

$$PP = \frac{ПВ}{КМД} = \frac{ПВ}{\frac{МД}{ОД}} = \frac{ПВ \times ОД}{МД} = \frac{ОД \times ПВ}{ОД - ЗВ}, \quad (19)$$

де КМД – частка (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході.

Отже, на зміну показника порогу рентабельності впливають три фактори:

- операційний дохід;

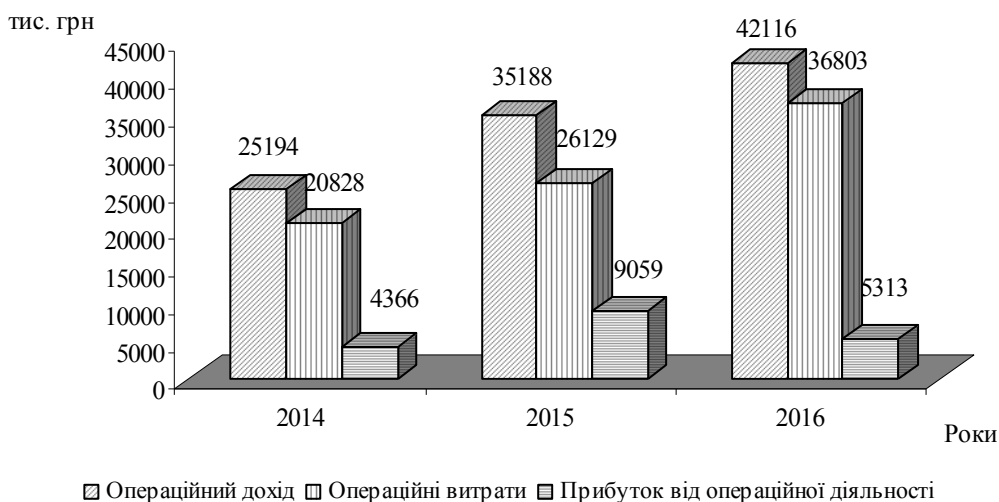

Рис. 4. Динаміка показників операційного доходу, операційних витрат та прибутку від операційної діяльності в СТОВ «Вітчизна» за 2014-2016 рр.

- постійні витрати;

- змінні витрати.

Скориставшись способом ланцюгових підстановок, визначимо умовні значення показника порогу рентабельності, тис. грн:

1. Показник умовний 1:

$$PP_{ум1} = \frac{ОД_1 \times ПВ_0}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (20)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід 2016 р., тис. грн;

$ПВ_0$ – постійні витрати 2015 р., тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати 2015 р., тис. грн.

$$PP_{ум1} = \frac{42116 \times 7382}{42116 - 18747} = 13304.$$

2. Показник умовний 2:

$$PP_{ум2} = \frac{ОД_1 \times ПВ_1}{ОД_1 - ЗВ_0}, \quad (21)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід 2016 р., тис. грн;

$ПВ_1$ – постійні витрати 2015 р., тис. грн;

$ЗВ_0$ – змінні витрати 2015 р., тис. грн.

$$PP_{ум2} = \frac{42116 \times 11734}{42116 - 18747} = 21147.$$

Загальна зміна (+;-) показника порогу рентабельності в 2016 р. порівняно з 2015 р., тис. грн:

$$\Delta PP = PP_1 - PP_0, \quad (22)$$

$$\Delta PP = 28973 - 15807 = +13166,$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta PP_{ОД} = PP_{ум1} - PP_0; \quad (23)$$

$$\Delta PP_{ОД} = 13304 - 15807 = -2503;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta PP_{ПВ} = PP_{ум2} - PP_{ум1}; \quad (24)$$

$$\Delta PP_{ПВ} = 21147 - 13304 = +7843;$$

3) змінних витрат:

$$\Delta PP_{ЗВ} = PP_1 - PP_{ум2}; \quad (25)$$

$$\Delta PP_{ЗВ} = 28973 - 21147 = +7826.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta PP = \Delta PP_{ОД} + \Delta PP_{ПВ} + \Delta PP_{ЗВ}; \quad (26)$$

$$\Delta PP = -2503 + 7843 + 7826 = +13166.$$

Отже, збільшення порогу рентабельності у СТОВ «Вітчизна» у 2016 р. порівняно з 2015 р. на 13166 тис. грн (83,3 %) відбулося під впливом таких факторів. Унаслідок збільшення постійних і змінних витрат відповідно на 4352 тис. грн (59,0 %) і 6322 тис. грн (33,7 %) поріг рентабельності зріс відповідно на 7843 і 7826 тис. грн. Позитивним фактором є збільшення операційного доходу на 6928 тис. грн (19,7 %), завдяки чому поріг рентабельності скоротився на 2503 тис. грн. Отже, практично рівнозначними факторами збільшення порогу рентабельності в СТОВ «Вітчизна» стало зростання постійних і змінних витрат.

Модель факторного аналізу показника запасу фінансової стійкості:

$$\begin{aligned} 3\Phi C &= \frac{ОД - PP}{ОД} \times 100 = \frac{ОД - \frac{ОД \times ПВ}{ОД - ЗВ}}{ОД} \times 100 = \left(1 - \frac{ПВ}{ОД - ЗВ} \right) \times 100 = \\ &= \frac{ОД - ПВ - ЗВ}{ОД - ЗВ} \times 100. \end{aligned} \quad (27)$$

Отже, на зміну показника запасу фінансової стійкості впливають три фактори:

- операційний дохід;
- постійні витрати;
- змінні витрати.

За допомогою способу ланцюгових підстановок визначимо умовні значення показника запасу фінансової стійкості, %:

1. Показник умовний 1:

$$3\Phi C_{ум1} = \frac{ОД_1 - ПВ_0 - 3В_0}{ОД_1 - 3В_0}, \quad (28)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід 2016 р., тис. грн;

$ПВ_0$ – постійні витрати 2015 р., тис. грн;

$3В_0$ – змінні витрати 2015 р., тис. грн.

$$3\Phi C_{ум1} = \frac{42116 - 7382 - 18747}{42116 - 18747} \times 100 = 68,4.$$

2. Показник умовний 2:

$$3\Phi C_{ум2} = \frac{ОД_1 - ПВ_1 - 3В_0}{ОД_1 - 3В_0}, \quad (29)$$

де $ОД_1$ – операційний дохід 2016 р., тис. грн;

$ПВ_1$ – постійні витрати 2016 р., тис. грн;

$3В_0$ – змінні витрати 2015 р., тис. грн.

$$3\Phi C_{ум2} = \frac{42116 - 11734 - 18747}{42116 - 18747} \times 100 = 49,8.$$

Загальна зміна (+;-) показника запасу фінансової стійкості в 2016 р. порівняно з 2015 р., відсоткових пунктів:

$$\Delta 3\Phi C = 3\Phi C_1 - 3\Phi C_0, \quad (30)$$

$$\Delta 3\Phi C = 31,2 - 55,1 = -23,9;$$

у тому числі за рахунок факторів:

1) операційного доходу:

$$\Delta 3\Phi C_{ОД} = 3\Phi C_{ум1} - 3\Phi C_0; \quad (31)$$

$$\Delta 3\Phi C_{ОД} = 68,4 - 55,1 = +13,3;$$

2) постійних витрат:

$$\Delta 3\Phi C_{ПВ} = 3\Phi C_{ум2} - 3\Phi C_{ум1}; \quad (32)$$

$$\Delta 3\Phi C_{ПВ} = 49,8 - 68,4 = -18,6;$$

3) змінних витрат:

$$\Delta 3\Phi C_{3В} = 3\Phi C_1 - 3\Phi C_{ум2}; \quad (33)$$

$$\Delta 3\Phi C_{3В} = 31,2 - 49,8 = -18,6.$$

Перевірка розрахунку:

$$\Delta 3\Phi C = \Delta 3\Phi C_{ОД} + \Delta 3\Phi C_{ПВ} + \Delta 3\Phi C_{3В}; \quad (34)$$

$$\Delta 3\Phi C = +13,3 - 18,6 - 18,6 = -23,9.$$

Отже, запас фінансової стійкості в СТОВ «Вітчизна» знизився з 55,1 % у 2015 р. до 31,2 % у 2016 р., тобто на 20,0 в. п. При цьому за рахунок збільшення

операційного доходу на 6928 тис. грн (19,7 %) запас фінансової стійкості підвищився на 13,3 в. п. Факторами, які негативно вплинули на зміну результативного показника, стало збільшення постійних і змінних витрат відповідно на 4352 тис. грн (59,0 %) і 6322 тис. грн (33,7 %). Унаслідок цього запас фінансової стійкості знизився однаково: на 18,6 в. п. Отже, фактором підвищення запасу фінансової стійкості в СТОВ «Вітчизна» стало збільшення доходу від операційної діяльності, а факторами зниження – зростання постійних і змінних витрат.

Результати розрахунку факторного аналізу показників порогу рентабельності та запасу фінансової стійкості використовуються при обґрунтуванні шляхів забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання в ринковому економічному середовищі [11].

Проблеми фінансового оздоровлення й ефективного управління фінансовою стійкістю стоять перед будь-яким підприємством і потребують оперативного розв'язання. Для забезпечення виживання у динамічному економічному середовищі підприємство встановлює цілі та вживає заходів для їхнього досягнення. Його успіх дуже часто залежить від того, як підприємство вміє ефективно пристосовувати свою діяльність до зміни зовнішнього середовища, а також вчасно протидіяти його негативному впливу або використовувати надані ним можливості.

Найбільшу увагу в системі заходів, спрямованих на фінансову стабілізацію в умовах кризової ситуації, слід приділити етапу відновлення і зміцнення рівня фінансово-економічної стійкості підприємства – запоруки усунення неплатоспроможності й фундаментальної основи фінансової стратегії, що забезпечує економічне зростання.

У загальному вигляді стратегічне антикризове управління фінансовою стійкістю – це діяльність, яка полягає у виборі дій для досягнення довгострокових цілей у постійно змінних умовах, тобто сфера діяльності вищого управлінського персоналу, яка забезпечує стійкість фінансового стану підприємства у довгостроковій перспективі за рахунок великої частки власного капіталу в загальній сумі джерел фінансових ресурсів.

Організація цільового стратегічного антикризового управління продовольчою та фінансово-економічною безпекою аграрних підприємств, допоможе підвищити рівень стійкості фінансового стану як СТОВ «Вітчизна» так і більшості господарюючих суб'єктів, створити ефективне підґрунтя для системи заходів антикризової політики управління фінансами підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕ

1. Камінська Т. Г. Обліково-аналітичне забезпечення фінансового менеджменту на сільськогосподарських підприємствах : [монографія] / Т. Г. Камінська, Л. С. Шатковська, А. М. Шиш та ін.; за ред. к.е.н., доц. Т. Г. Камінської. – К. : «Компринт», 2013. – 329 с.
2. Безугла Т. В. «Економічна стійкість» та «фінансова стійкість» / Т. В. Безугла // Молодий вчений. – 2014. – № 3. – С. 33.
3. Оспіщев В. І. Класифікація чинників впливу на фінансову стійкість

підприємств / В. І. Оспіщев, І. В. Нагорна // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2009. – Вип. 2. – С. 218–223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_34.

4. Фінансовий аналіз : [навч. посіб.] / М. Д. Білик [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2009. – 323 с.

5. Бланк І. О. Основи фінансового менеджменту : [підручник] / І. О. Бланк. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 476 с.

6. Оспіщев В. І. Класифікація чинників впливу на фінансову стійкість підприємств / В. І. Оспіщев, І. В. Нагорна // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2009. – Вип. 2. – С. 218–223 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2009_2_34.

7. Хачатрян В. В. Фактори, що впливають на фінансовий стан підприємства / В. В. Хачатрян, Л. С. Усова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/ken-hachatryan-vv-usova-ls-faktori-schovplivayut-na-finansoviy-stan-pidpriemstva/>.

8. Мних Є. В. Фінансовий аналіз : [підручник] / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 358 с.

9. Савицька Г. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [навчальний посібник] / Г. В. Савицька ; 3-тє вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2007. – 668 с.

10. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навчальний посібник] ; частина І / Ю. М. Тютюнник ; 2-ге вид., перероб. і доп. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 358 с.

11. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навчальний посібник] / Ю. М. Тютюнник. – К. : Знання, 2012. – 815 с.